

УДК [37.015.31:502.14](147)

О. Ф. Сулацкова – старший викладач кафедри культурології та менеджменту соціокультурної діяльності інституту соціальних наук Волинського національного університету імені Лесі Українки

Філософські аспекти становлення та розвитку екологічної освіти в Україні

Роботу виконано на кафедрі культурології та менеджменту соціокультурної діяльності інституту соціальних наук ВНУ ім. Лесі Українки

У статті проаналізовано проблеми становлення та розвитку екологічної освіти як чинника формування екологічної свідомості, розвитку екологічної культури особистості та суспільства.

Ключові слова: екологічна освіта, екологічне виховання, екологічна свідомість, екологічна культура.

Сулацкова О. Ф. Философские аспекты становления и развития экологического образования в Украине. В статье проанализированы проблемы становления и развития экологического образования как фактора формирования экологического сознания, развития экологической культуры личности и общества.

Ключевые слова: экологическое образование, экологическое воспитание, экологическое сознание, экологическая культура.

Sulatskova O. F. Philosophical Aspects of Formation and Development of Ecological Formation in Ukraine.

In article the analysis of problems of formation and development of ecological formation, as factor of formation of ecological consciousness, development of ecological culture of the person and a society is carried out.

Key words: ecological formation, ecological education, ecological consciousness, ecological culture.

Постановка наукової проблеми та її значення. Екологічна освіта – потреба сьогодні, яка вважається одним з основних факторів становлення гармонійного суспільства, засобом удосконалення й ефективної організації виробництва, споживання ресурсів біосфери з позицій її можливостей. Її розглядають як систему знань про глобальні умови існування живого, комплекс просвітницьких і педагогічних заходів для формування природоохоронної свідомості, а на її основі – мотивації до відповідної діяльності. Її особливість полягає в організації навчання всіх верств населення різних соціальних груп для усвідомлення причин глобальних екологічних змін у навколишньому середовищі та шляхів їх подолання [1, 58–65].

З іншого погляду, освіта – це форма соціалізації особистості, коли здійснюється передача навичок, умінь, ідеалів, норм, знань тими, хто їх засвоїв, тим, хто ще не оволодів ними. Без широкої й інтенсивної екологізації знань, умінь, навичок ми не сформуємо нове покоління з відповідним переконанням і свідомістю, дієвими настановами щодо збереження природних цінностей, культурних надбань [2, 45–48].

Незважаючи на те, що значення освіти як стратегічного фактора національної безпеки та подолання глобальної кризи цивілізації постійно підкреслюється у наукових дослідженнях провідних учених сучасності, необхідно констатувати, що це становище в сучасному суспільстві ще належно не усвідомлено. Водночас неухильно зростає соціальна значимість освіти, що зумовлено загальними закономірностями розвитку цивілізації та глобалізації процесів розвитку науково-технічного прогресу. Проте іноді спостерігається явне погіршення освіти: знижується якість масової загальнодоступної освіти, а також її фінансова та науково-технічна підтримка. Тому екологічна освіта ХХІ ст. повинна стати новим сенсом, філософією і метою сучасного освітнього процесу як єдиного можливого засобу продовження і розвитку людської цивілізації.

Екологічна освіта – також засіб пізнання світу, який не можна відірвати від дійсності, це процес, який відбувається повсякчас. Для виховання гармонійної особистості необхідно максимально збалансувати соціальні, економічні та екологічні умови, якими Україна, на жаль, не може похвалитися.

Та й нинішні світові системи освіти ще не готові формувати особистостей із відповідною екологічною думкою, а методів з ефективної екологізації знань зовсім недостатньо [3, 15–27].

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. В останні десятиліття провідні вчені країн пострадянського простору (Т. Гардашук, Ф. Гіренок, Е. Гірусов, М. Гусев, І. Зверев, Ф. Канак, М. Кисельов, Ю. Козлов, В. Крисаченко, М. Хилько, Л. Юрченко та ін.) активно розробляють методологічні, теоретичні й організаційні основи екологічної освіти, виховання та просвіти. Виконано низку інноваційних досліджень, направлених на визначення принципів екологічного виховання, здійснення цілісного підходу до розвитку особистості з урахуванням її вікових й індивідуальних особливостей, вивчення особливостей екологічного виховання молоді, підвищення загальної культури вчителів-практиків. Теорія та практика екологічної освіти збагатилась ідеями й методиками розвивального та проблемного навчання. Розроблено теоретичні основи оцінки якості екологічної освіти в школі, створено методичні матеріали для учнів з екології на рівні знання, пояснення, практичних дій, а також ціннісних орієнтацій [6].

Основним етапом екологічної освіти й виховання є школа та ВНЗ. Школа може спиратися на багаті традиції «натуралістичної» педагогіки, яку ґрунтовно презентують Я. Коменський, Й. Песталоцці, К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін. Сьогодні вітчизняна й зарубіжна педагогіка продовжує вдосконалювати концепцію основ екологічної освіти та виховання. Поштовхом для цього є ініціатива ЮНЕСКО, спрямована на створення мобільної програми виживання планети Земля, у якій визначено екологічні виховні й освітні аспекти.

ЮНЕСКО розглядає екологічну освіту в межах окремої програми як самостійну ланку. Відповідно до цього кожна держава розробляє свою національну програму екологічної освіти, яка, крім загальнонаукових підходів, ґрунтується ще й на традиціях окремих народів, передусім у гуманітарній сфері. І як результат, у багатьох розвинених країнах питання щодо місця й правомірності екологічної освіти й виховання в загальній системі освіти зі сфери довготривалих дискусій успішно змістилося в площину практичної реалізації. Прикладом є такі країни, як Німеччина, Фінляндія, Ізраїль, Японія, Канада [7, 113].

Досвід зарубіжних країн важливий і для української освіти, яка намагається зберегти власні педагогічні надбання, зробити їх зрозумілими для інших народів, поєднати з педагогічними надбаннями провідних країн світу. Існує нагальна потреба скрупульозного вивчення сутності інноваційного процесу в контексті Болонських декларацій, його структури, темпів розвитку, своєрідних меж, за якими виникає загроза руйнування національної системи освіти в Україні [7, 115].

На думку М. М. Кисельова: «Стає загальноновизнаним, що одним з найістотніших виявів мудрості, яка захищається чи не єдиною надією на збереження людини у zdeформованому нею ж природному довіллі, є екологічна компетентність. Дієвим засобом формування екологічної свідомості нашого сучасника має бути система екологічної освіти та екологічного виховання» [4, 272].

Наприклад, Л. І. Юрченко вважає екологічну освіту психолого-педагогічним процесом впливу на людину, метою якого є формування належного рівня екологічної свідомості, що в систематизованому вигляді відображає різноманітні сторони єдності світу, закономірності діалектичної єдності суспільства та природи, певних знань та практичних навичок раціонального природокористування. Специфіка такого виду освіти полягає в тому, що вона повинна базуватися на принципі «випереджаючого відображення». Тобто у свідомості людини має відбуватися постійна оцінка можливих наслідків втручання в природу як безпосередніх, так і майбутніх. Екологічна освіта покликана допомогти людині усвідомити причини можливих екологічних змін, підказати шлях їх попередження, бо вся філософія виживання людства спонукає будувати освітній процес з урахуванням загрози для довілля [8, 252].

Мета статті. Дослідити екологічну освіту як процес набуття знань, що сприяє формуванню екологічної свідомості, розвитку екологічної культури громадян, а також як вирішального фактора регулювання якості навколишнього середовища, який формує високоморальне ставлення до природного оточення.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Екологічна освіта є процесом і результатом засвоєння системних знань, умінь та навичок у взаємодії з навколишнім середовищем; екологічне виховання – необхідна частина екологічної культури, процесу систематичного й цілеспрямованого підвищення свідомого та морального ставлення довілля, ініційованого шляхом впливу на почуття людей, їх свідомість, погляди й уявлення.

Ці завдання покликана вирішувати система освіти та виховання, орієнтуючись на нові пріоритети й цінності екологічного характеру. Перш за все, екологічна освіта – це процес набуття знань, що сприятимуть формуванню екологічної свідомості, розвитку екологічної культури громадян. Передусім вона має бути спрямована на майбутнє. Прогностична функція екологічної освіти та виховання буде реалізована, якщо:

- 1) вона буде розвиватися більш швидкими темпами, порівняно з іншими формами й напрямками діяльності людини;
- 2) освіта та виховання повинні постійно орієнтуватися не тільки на минуле, сьогоденнє, але й на майбутнє;
- 3) випереджальний фактор освіти та виховання повинен відобразитися передусім на індивідуальному розвитку людини, а через неї на розвитку соціуму в цілому.

Поштовхом для розвитку екологічної освіти в Україні, та й в усьому колишньому Союзі, є Міжурядова конференція з просвітництва в галузі навколишнього середовища, що відбулась у Тбілісі в 1977 р. Вона визначила сутність екологічної освіти в сучасних умовах. У Декларації конференції записано: «Освіта в галузі навколишнього середовища повинна бути всебічним, триваючим впродовж усього життя процесом освіти, який враховує події, що відбуваються у мінливому світі. Вона має підготувати людину до життя, озброївши її розумінням основних проблем сучасного світу і давши їй навички і засоби, необхідні для того, щоб вона могла відігравати, за належної поваги до етичних цінностей, дієву роль у поліпшенні життя і захисті навколишнього середовища» [8, 255].

Водночас визначено основні принципи і провідні напрями просвітництва в галузі охорони навколишнього середовища. Відповідно до них, екологічна освіта має забезпечити:

- 1) розгляд навколишнього середовища в усій його повноті (природне і створене людиною, технологічне і соціально-екологічне, політичне, культурно-історичне, моральне, естетичне);
- 2) тривалий безперервний процес (починатися в дошкільному віці і продовжуватися на всіх стадіях формальної і неформальної освіти);
- 3) міждисциплінарність за основною своєю суттю, включати спеціальний зміст у кожний навчальний предмет, створюючи можливість формування цілісної збалансованої перспективи;
- 4) вивчення головних проблем навколишнього середовища з урахуванням місцевих, національних, регіональних і міжнародних точок зору для отримання знань про умови навколишнього середовища в інших географічних регіонах;
- 5) зосередження на поточних і можливих ситуаціях навколишнього середовища, одночасно беручи до уваги історичну перспективу;
- 6) роз'яснення значення та необхідності місцевого, національного і міжнародного співробітництва в запобіганні і вирішенні проблем довкілля;
- 7) докладне висвітлення різних аспектів навколишнього середовища в процесі соціально-економічного планування і розвитку;
- 8) надання можливості населенню застосовувати свої знання і досвід у плануванні, прийнятті рішень і визначенні наслідків;
- 9) використання широкого набору методичних прийомів для навчання, засвоєння знань про довкілля, приділяючи належну увагу практичній діяльності і вивченню досвіду з перших рук.

На основі провідних принципів екологічної освіти визначено її цілі. Це, передусім:

- дати можливість людині зрозуміти складний характер навколишнього середовища, яке є результатом взаємодії його біологічних, фізичних, соціальних, економічних і культурних чинників;
- сприяти усвідомленню важливості навколишнього середовища для економічного, соціального і культурного розвитку [8, 254].

Щодо змісту сучасної екологічної освіти, то тут слід виділити шість наскрізних ліній:

- 1) екологія як наука;
- 2) цілісність природи;
- 3) взаємозв'язок людства і природи;
- 4) сучасна технологічна криза;
- 5) шляхи вирішення екологічних проблем;

6) екологічна культура [8, 277].

Висновки і перспективи подальшого дослідження. На Всесвітньому саміті зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі у 2002 р. ухвалено План дій, у якому рекомендувалося 2005–2015 рр. проголосити десятиліттям «освіти для сталого розвитку». Світ давно усвідомив, що інтелектуальний потенціал країни визначає її місце й роль на міжнародній арені. Сьогодні вартість інтелектуального продукту в економічному обміні розвинутих країн є близькою до вартості товарної маси. Тому освіта в Україні повинна стати найпріоритетнішою, найпоширенішою сферою діяльності в державі, а екологічна – найпрестижнішою, найдієвішою основою для активних і життєво необхідних досліджень у різних напрямках: технічному, медичному, педагогічному, ідеологічному.

У сучасних кризових умовах розвитку суспільства філософія виживання людства спонукає нас будувати весь освітній процес з урахуванням загрози для довкілля. Саме екологічна освіта покликана допомогти людині усвідомити причини екологічних змін, підказати засоби для їх попередження. У свідомості людини має відбуватися постійна оцінка можливих наслідків втручання в природу – і безпосередніх, і майбутніх.

Список використаної літератури

1. Абрамова Н. Т. Ценности образования : новые технологии и неявные формы знания / Н. Т. Абрамова // Вопр. философии. – 1998. – № 6. – С. 58–65.
2. Агацци Э. Моральное измерение науки и техники / Э. Агацци ; пер. с англ. – М. : Моск. филос. фонд, 1998. – 344 с.
3. Алтухов В. Философия многомерного мира / В. Алтухов // Обществ. науки и современность. – 1992. – № 1. – С. 15–27.
4. Кисельов М.М. Національне буття серед екологічних реалій / М. М. Кисельов, Ф. М. Канак. – К. : Тандем, 2000. – 320 с.
5. Курняк Л. М. Формування екологічної культури як пріоритет сучасної екологічної політики / Л. М. Курняк // Мультиверсум. Філософ. альманах. – К. : Центр духовної культури, 2006. – № 56. – С. 1–3.
6. Маслова Н. В. Ноосферное образование: научные основы. Концепция. Методология. Технология / Н. В. Маслова. – М. : [б. и.], 2002. – 342 с.
7. Січко І. Особливості екологічної освіти у вищих навчальних закладах зарубіжних країн / І. Січко, І. Юрченко // Порівняльно-педагог. студії. – 2011. – № 1 (7). – С. 111–116.
8. Юрченко Л. І. Екологічна культура в контексті екологічної безпеки / Л. І. Юрченко. – К. : Вид. ПАРАПАН, 2008. – 296 с.

Статтю подано до редколегії
22.11.2011 р.